

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, Diaspora Ermeni edebiyatının en önemli temsilcilerinden Antranik Dzarugyan'ın (1913-1989) ilk basımı 1955'te Beyrut'ta yapılan *Mangutyun çunetsoğ martig* adlı hatıratının çevirisidir.

Yazarın yetimhanede geçen çocukluk yıllarının bir anlatısı olan eser, bugüne dek en çok okunan Ermenice kitaplardan biridir.

Dzarugyan'ın ilköğrenlik yıllarında yaşadıklarını anlattığı ve *Çocukluğu Olmayan Adamlar*'ın devam niteliğindeki *Yerazayın Halebı* (Hayallerdeki Halep, Beyrut, 1980), adlı kitabı da yayınevimizin yayın programında yer almaktadır.

Kitabın girişinde yer verilen, Antranik Dzarugyan'ın hayatını ve yaşadığı dönemin gelişmelerini ele alan yazıyı Sevan Değirmenciyan, *Çocukluğu Olmayan Adamlar*'ın temel meselelerini ele alan Sonsöz'ü ise Nazan Maksudyan kaleme aldı.

Metinde, yazarın kullandığı Türkçe ve Ermenice dışındaki dillerdeki sözcükler *italik* dizildi. Gerekli görüldüğü hallerde açıklamalar tarafımızca dipnotlarla verildi.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

Kitabın yayıma hazırlanmasındaki desteklerinden ötürü Neval Güven ve Serdar Aksoy'a teşekkür ederiz.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

ÇOCUKLUĞU
OLMAYAN ADAMLAR

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Kat 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - UÇU 173

Çocukluğu Olmayan Adamlar
Antranik Dzarugyan
Mangutyun Çunetsoğ Martig

Çeviri

Klemans Zakaryan Çelik

Editör

Rober Koptaş
Artun Gebenlioğlu

Kapak Tasarımı
Aret Gıdır

Kapak Fotoğrafı

Ermeni yetimler, yaklaşık 1918
Near East Relief (Yakın Doğu Yardım Örgütü) Arşivi

© Aras Yayıncılık, 2016, 2021

ISBN 9786055753733

Baskı

Sena Ofset: 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (212) 613 38 46 / Sertifika No: 45030

Birinci Baskı: Kasım 2016, İstanbul

İkinci Baskı: Kasım 2021, İstanbul

ÇOCUKLUĞU OLMAYAN ADAMLAR

ANTRANİK DZARUGYAN

ERMENİCEDEN ÇEVİREN
KLEMANS ZAKARYAN ÇELİK

ANTRANİK DZARUGYAN
(1913, Gürün/Sivas - 1989, Paris)

Antranik Dzarugyan

SEVAN DEĞİRMENCİYAN

Diaspora Ermeni Edebiyatı, 1922'den sonra İstanbul'dan Paris'e göç etmek zorunda kalan çoğu yirmili yaşlarındaki gençlerin üretimiyle Fransa'da gelişip şekillenirken, 1915'te Anadolu'dan Suriye çöllerine sürülenler ve onların çocukları da 1930'lardan itibaren edebi faaliyetlerini artırmaya başlamıştı. Antranik Dzarugyan, hem yazarlığı hem de yaşamöyküsüyle bu kuşağın en önemli temsilcilerinden biridir.

Antranik Dzarugyan 1913'te Sivas'a bağlı Gürün'de doğdu. Doğduğu yerle ilgili hiçbir anıya sahip olmasa da, 1893'de darağacında ölen Hınçak Partili "Çello" Toros Dzarugyan'ın (Gürün, 1870 - Ankara, 1893) kardeşinin torunu olduğunu biliyordu. Dzarugyan ailesi, 1915'te tehcir haberini aldığı anda varını yoğunu kümeslerine gömüp Suriye çöllerine doğru yola düştü. Ailenin hemen hemen tüm fertleri öldürüldü, sadece annesi Yeranuhi ve Antranik hayatta kaldılar.

Dzarugyan sonraki yıllarda, dünyaya gözlerini 1917'de, yani dört yaşındayken, kendisi gibi birçok Gürünlünün de sığındığı Hama'da açtığını yazacaktır. Suriye'nin değirmenleriyle ünlü bu şehirde, diğer Gürünlü kadın ve çocuklarla beraber derme çatma bir evde kalıyorlardı.

Göçmen kadınlar gündüzleri şehirdeki varlıklı Arapların evlerine gündelikçi olarak giderken, Antranik'e bakma görevini, kendisinden beş yaş büyük Sarkis Abdalyan üstleniyordu. Abdalyan, ileride, Vahe Vahyan adıyla, Diaspora edebiyatının ünlü şairlerinden biri olacaktı (Gürün, 1908 - Beyrut, 1988).

1918'de Hama'dan ayrılıp Halep'e geçtiler. Annesi, birçok Ermeni muhacire ev sahipliği yapan terk edilmiş bir Osmanlı kışlasına yerleşti. Çalışmak zorunda olduğundan, beş yaşındaki Antranik'i yetimhaneye teslim etti. Birkaç yıl süren ve *Çocukluğu Olmayan Adamlar*'da ayrıntılı bir şekilde anlattığı yetimhane yaşamından sonra, annesiyle birlikte, Halep'te Gürünlülerin toplandığı, çok zorlu şartların hüküm sürdüğü bir kampa yerleşti. Annesi, Halep'in merkez semtlerinden Bab-el Faraç'daki Hotel Marsilya'nın sahibi, Sivas Aşodi köylü (şimdiki adı Günpınar) Mihran Mamprielyan'ın yanında çamaşırcı olarak çalışmaktaydı. Mamprielyan bir süre sonra otelinin çatı katında bir odayı ana oğulun kalması için tahsis etti. Dzarugyanlar 10 yıl boyunca burada yaşayacak, Antranik, Mihran Efendi'nin babacan şefkatine mazhar olacaktı. Dzarugyan, sonraları, *Yerazayin Halebi* (Hayallerdeki Halep) kitabında, yaşamının bu dönemine dair hatıralarını da kaleme alacaktır.

1920'li yıllarda Halep'in hatırı sayılır eğitim kurumlarından Haygazyan Okulu'na yazılır. Edebiyata olan ilgisi burada, henüz ikinci sınıf öğrencisi iken ortaya çıkar. Beşinci sınıfa geldiğinde akranları tarafından "Sınıfın şairi" olarak anılmaktadır. Bu tutkusu öğretmenleri tarafından da fark edilir ve 1930'da, Beyrut'ta yeni açılmış olan Ermeni Koleji'ne gönderilir. Orada, yazar Levon Şant ve edebiyat eleştirmeni Nigol Ağbalyan'ın Beyrut Ermeni

Koleji'nde yarattıkları ortam, öğrencilerin ruh dünyasını şekillendirmekte ve onları geleceğe hazırlamaktadır.

1930'lu yıllar Dzarugyan'ın edebi yaşamının önemli dönüm noktalarına sahne oldu. Kolej'deki eğitim hayatı, gazetecilik alanında attığı adımlar ve yazıp yayımladığı üç kitap bu yıllara denk geldi. İlk kitabı olan *Yeğrapakhd kertoğner* (Trajik Bahtlı Şairler), V. Khajak mahlası ile 1933'te Beyrut'da yayımlandı. Edebi bir deneme olan bu eser, genç yaşta hayata veda etmiş dört şairin (Bedros Turyan, Misak Medzarents, Madteos Zarifyan, Vahan Deryan) yaşamöykülerini ve eserlerini irdeliyordu. Aynı dönemde, Beyrut'ta yayımlanan *Aztak* (Etken) gazetesinde makaleler, çeviriler ve V. Derunyan mahlası ile şiirler yayımlamaya başladı. 1935'te yine V. Khajak mahlasıyla ikinci kitabı *Mokhraman* (Kül Tablası) basıldı. Kitap, Dzarugyan'ın kolejdeki öğretmenlerine karşı yazdığı bir yergiydi. Büyük tartışmalar yarattı, hatta toplatıldı. Bu on yılın son eseri, 1939'da Halep'te yayımlanan ve o güne dek basında yer alan şiirlerini bir araya getiren *Arakasdner* (Yelkenliler) oldu.

Dzarugyan'ın 24 Haziran 1934'te *Aztak* gazetesindeki masasında intihar girişiminde bulunduğundan da burada kısaca söz etmek gerekir. Nedeni tam olarak bilinmese de, intiharın arka planında, yazar Siran Seza'ya duyduğu karşılıksız aşkın ve Beyrut'taki kolejde yaşadığı bazı olayların olduğu söylenir. Bu intihar denemesinin bir sonucu olarak sol ayağı hasar görür ve geri kalan hayatı boyunca topallar.

Dzarugyan, II. Dünya Savaşı'nın en hararetli günlerinde sadece öğretmen maaşına güvenerek tek başına bir edebiyat dergisi yayımlamaya başladı. Böylece, 1983'e dek kırk yılı aşkın bir süre boyunca Diaspora Ermeni edebiyatının ve toplumsal yaşamının en önemli dergilerinden

biri olacak *Nayiri* dergisinin ilk nüshası 1941'in son günlerinde Halep'te yayımlandı. Daha sonra aylık, sonra yine haftalık periyotlarla yayımlanacak olan dergi, 1949'da Beyrut'a taşındı ve sonrasında hep orada basıldı.

Antranik Dzarugyan, Ermeni toplumunun geniş kesimleri tarafından tanınmasını 1945 yılında yayımladığı "Tuğtar Yerevan" (Yerevan'a Mektup) şiirine borçludur. Kitap halinde yayımlanan bu şiir, Sovyet Ermenistanlı şair Kevork Apov'un 1918-1920 yıllarında Ermenistan Cumhuriyeti hükümetlerini kuran Ermeni Devrimci Federasyonu'nu (Taşnaksutyun) hedef alan ve parti üyelerine hakaret eden "Menk çenk moratsel" (Unutmadık) şiirine cevap niteliği taşıyordu. *Tuğtar Yerevan* övgüyle karşılandı, hatta Batı Ermeni edebiyatının büyük ismi Hagop Oşagan 1946'da Halep'te yayımladığı *Vgayutyun mı* (Bir Tanıklık) kitabında Dzarugyan'ı Diaspora edebiyatının ilk yetenekli ve gerçek şairi ilan etti. Şiir büyük popülerlik kazandı, okullarda öğrencilere ezberletildi, dünya üzerinde Ermeni topluluklarının yoğun olarak yaşadıkları şehirlerdeki yayınevleri kitabı yayımlamak için birbirleriyle adeta yarışa girdi.

Dzarugyan 1951'de Halep'ten Beyrut'a geçti. 1950'lerde, üyesi olduğu Ermeni Devrimci Federasyonu'ndan ayrıldı ve sonrasında siyasi olarak bağımsız bir tutum izledi. Soğuk Savaş yıllarının yerel bir tezahürü olarak Ermeni siyasi partileri arasında zaman zaman kan dökmeye kadar varan siyasi çekişmelerin yaşandığı bir ortamda Dzarugyan ve dergisi *Nayiri*, farklı bir duruş sergilemeye, barışçıl bir kültür oluşmasına katkı sağlamaya çalıştı. Dzarugyan bu sayede Diaspora çevrelerince aranan ve takdir edilen bir sima haline geldi. Siyasi çizgisi dışında, dili kullanmadaki ustalığı da okurları cezbeden bir özellikti. Anlatılması

en güç olayları dahi sade bir üslupla aktarmadaki yeteneği sayesinde Diaspora’da en çok okunan, yazıları en çok beklenen yazarlardan biri halini aldı.

Dzarugyan, 1955’te *Mangutyun çunetsoğ martig* (Çocukluğu Olmayan Adamlar) eserini yayımladı. Eser, onun kuşağından birçok Ermeni’nin yaşadığı yetimliğin ve yetimhane hayatının edebi bir anlatısıydı. Tıpkı *Tuğt ar Yerevan* gibi *Çocukluğu Olmayan Adamlar* da edebiyat çevreleri ve halk tarafından çok sevildi. Kısa bir sürede Diaspora’da, hatta Sovyet Ermenistanı’nda en popüler kitaplardan biri haline geldi. Rusçaya, Fransızcaya, İngilizceye ve Arapçaya çevrildi.

1958’de Başpatrik I. Vazken’in kişisel davetiyle Sovyet Ermenistanı’na yaptığı ziyaret Dzarugyan’ın hayatının dönüm noktalarından biri oldu. Ermeni Devrimci Federasyonu’ndan ayrılmış da olsa, onun profilinde bir yazarın Sovyet Ermenistanı’na davet edilmesi, Sovyet rejimindeki değişime işaret etmesi açısından manidardı. Döndükten sonra, 1960’da, Sovyet Ermenistanı izlenimlerini aktardığı *Hin yerazner, nor campaner* (Eski Hayaller, Yeni Yollar) kitabını yayımladı.

1975’te başlayan Lübnan İç Savaşı, Dzarugyan’ın yaşantısını ve çalışmalarını olumsuz etkiledi. Savaş koşullarındaki başkent Beyrut’ta sayısız güçlüğü rağmen yayını süren *Nayiri*, Mart 1983’te kapandı. Dzarugyan, Beyrut’u terk etmek zorunda kaldı ve Fransa’ya yerleşti. Paris’te yayımlanan *Haraç* (İleri) gazetesine ve Diaspora’daki çeşitli Ermeni süreli yayınlara yazılarıyla katkıda bulundu. 20 Mayıs 1989’da hayatını kaybetti ve Paris’te toprağa verildi.

Kitapları

Yeğrapakhd kertoğner [Trajik Bahtlı Şairler], Beyrut, 1933; *Mokhramanı* [Kül Tablası], Beyrut, 1935; *Arakasdner* [Yelkenliler], Halep, 1939; *Tuğt ar Yerevan* [Yerevan'a Mektup], Halep, 1945; *Mangutyun çunetsoğ martig* [Çocukluğu Olmayan Adamlar], Beyrut, 1955; *Hin yeražner, nor campaner* [Eski Hayaller, Yeni Yollar], Beyrut, 1960; *Yerazayin Halebi* [Hayallerdeki Halep], Beyrut, 1980. (Bu kitap Aras'ın yayın programındadır.); *Verçin anmeğı* [Son Masum], Beyrut, 1980; *Nor Hayasdan, nor hayer* [Yeni Ermenistan, Yeni Ermeniler], Beyrut, 1983; *Seri yeğerni meç* [Feleket Günlerinde Aşk], Beyrut, 1987; *Medzerı yev... Myusnerı* [Büyükler ve... Diğerleri], Beyrut, 1992; *Yerazayin Halebi II. şark* [Hayallerdeki Halep, II. Seri], Halep, 1996; *Amerigyan goğmın aşkharhi* [Dünya'nın Amerika Tarafı], ABD, 1999; *Argaydzoğ hayer Yevrobayi luysereun meç* [Avrupa Işıklarında Parıldayan Ermeniler], Halep, 1999.

**Çocukluğu
Olmayan Adamlar**

1915 sonrasında Halep'te Ermeni yetimler

Verilseydi eğer...

– Ölüm döşeğinde, sana bu dünyada bir gün daha bahşedeceği söylenseydi, geçirdiğin ömrün hangi gününü yeniden yaşamak isterdin ey bilge dostum? Dönüşsüz geçip giden günler içinden hangi güzel günün zamanın derinliklerinden çıkıp geri gelmesini isterdin? İlk aşkının ilk ürpertisini mi, yoksa kudretinin mağrur alnının etrafında defne halesine dönüştüğü, zaferinin taçlandığı o günü mü? Günbatımının gelip çattığı, ufkuna kara gölgelerin düştüğü şu anda, mutlu günlerden yana bereketli ömrünün hangi gününün geri gelmesini isterdin, ey mutlu adam...

– Ömrümün tek bir gününü tekrar yaşama şansı verilseydi eğer, ah bir verilseydi, ne hülyalı gözleri olan o latif varlığı tekrar bulmak isterdim, ne zaferin sarhoşluğunu, ne o büyük esin anını, ne keyifli ve mutlu gecelerimi, ne gerdek gecemi, ne de ilk evladımın ilk çılgınlığını... Eğer ölüm karşısında yaşanacak bir gün daha verilseydi bana, ah bir verilseydi, isterdim ki, çocukluğumun bir günü gelsin geri...

Benden önce bu soruyu soran, bu cevabı veren olmuş mudur? Bilmiyorum. Ama ben, yeryüzündeki insanların dörtte üçünün çocukluğunu aradığımı, geri kalanlarınsa hâlâ çocukluğunu hayal ettiğini biliyorum. Biliyorum, tüm yürekler çocukluğa takılıp kalır ve tüm gözler zaman içinde yitip giden o çocuğun ardından gizli yaşlarla dolup şefkatle bakar.

Ancak şunu da biliyorum, dünyanın dört bir yanında unutulmuş bir kalabalık, benim gibi mahzun on binlerce

çocuk var. Onlar dünyanın en talihsiz insanları ve öyle de kalacaklar, çünkü onların çocukluğu olmadı. Ve biliyorum, bizim çocukluğumuz, adı konamayan bir şeydi; sefalet ve çileden ibaret cehennemî bir karışımdı, anısı bile yıllar sonra kalplerimizi taşlaştırıp ruhlarımızı kasıp kavuran.

Çocukluğumuz olmadı, çünkü Ermeni'ydik ve yetimdik. Soğğun ve yağmurun ortasında, kaldırımların üzerindeki yarı çıplak ve yalınayak, sersefil varlığını çocukluk muydu? Mahrumiyet, açlık, gözyaşı, yabancıların umursamazlığı, bizden olanların acımasızlığı mıydı çocukluk?

Annen ile ağabeyin gözlerinin önünde, “Büyük ağacın altından akan suyun yanında” boğazlandığı için her gece korkunç çığlıklarla “Geldiler, geldiler!” diye haykırarak tüm yetimhaneyi ayağa kaldırırdın hey gidi minik Bedros. O manzara kâbuslarla dolu uykuna eşlik ederdi her gece – “Geldiler, geldiler!” Bu muydu çocukluk?

Hırsızlığın tüm yollarını, o zor dilencilik zanaatının bütün inceliklerini daha altı yaşında bilen ey Yumuşak Artin; fırınların önünde, her daim kara bir sisle kaplı gözlerin, sıcak ekmeklerin kokusu karşısında açlıkla açılıp kapanan burun deliklerin, kupkuru boğazındaki acı tükürük. Bu muydu çocukluk?

Dükkânın önündeki açık çuvaldan bir avuç hurma alıp kaçtın ama daha tekini bile mideye indirmeden dükkân sahibi yetişti, tartının demir koluyla vurduğu üç darbenin ikincisi bacağına parçaladı. Topal kalmadın ama hurma da yiyemedin. Sırtlayıp götürdük seni ve gün ışıyana dek “Anne! Anne!” diye inledin. Çocukluk muydu yaşadığın Kıvırcık Sisag?

Bindik, binlerceydik, bir bina, binalar, bütün bir mahalle... Ve mahallemiz şehrin kanayan yarasıydı.

Hayatımız altüst olmuştu, kaderimiz altüst olmuştu, günlerin anlamları ve isimleri altüst olmuştu. Hıristiyan çocuklardık ama pazar gününü değil cumartesiye beklerdik. Pazar diğer günlerden farklı değildi; o gün ne ekmek bir parmak daha kalın ne de güneş biraz daha sıcak olurdu. Fakat cumartesi Yahudilerin Şabat'ıydı ve bizler, yüzlerce Yahudi mahallesinin dar sokaklarına doluşur, yağmurun altında saatlerce yalınayak, tir tir titreyerek beklerdik. İnatla, korkusuzca ve yüzüsüzce beklerdik. İğneli beşikler, mayasız hamurları için kurban ettikleri Hıristiyan çocukların kanları, Yahudilere mal edilmiş hiçbir işkence efsanesi bize mani olmazdı. Kapalı kapıların önünde bekler ve kandili yakalım veya mangalın küllerini karıştıralım diye çağrılalım da, karşılığında bir parça ekmek, bir avuç kuru üzüm ya da kabak çekirdeği versinler diye dua ederdik.

Çocukluğumuzda hayat böyleydi ve o hayat bizimdi.

Bir şalgam için tek gözünü kaybettiğin ve üç ay koltuk değneğiyle yürüdüğün çocukluğunu geri istiyor musun Sü-müklü Apraham? Gözüne isabet eden taştan kaçamazdın belki, ama bahçe duvarından atlayışın tam bir beceriksizlik örneği idi ve bedelinin bu denli ağır olması normaldi. Bizim nasıl kaçtığımızı görmedin mi? Duvara tırmandık ve diğer tarafa atlamak için boylu boyunca aşağı sarkıp mesafeyi azalttık. Sense duvarın üstüne çıkıp, sanki aşağıda su varmış gibi hop diye atlayıverdin. Kırılan dizinin sorumlusu sensin, ama gözüne yazık oldu. Bahçıvan o kadar da kötü biri değildi, fakat taşı fırlatmıştı bir kere, iş işten geçmişti. Sonra sana camdan bir göz verdiler ve tam iki hafta boyunca hastanenin nimetlerinden yararlandın. Ama o günlerin geri gelmesini ister misin?

Sadece yetim değildik. Yüzümüzde yetimlere has mahzun ve kavruk ifadeden eser yoktu. İyiliğin ve şefkatin